

بازمفهوم پردازی الگوی اکوتوریسم پایدار مبتنی بر مشارکت مردمی

امیرعلی برومند^۱، آزاده کریمی^{۲*}

*^۱- دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست، دانشگاه فردوسی مشهد

^۲- عضو هیئت علمی گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست، دانشگاه فردوسی مشهد

* ایمیل نویسنده مسئول : az-karimi@um.ac.ir

تاریخ دریافت : ۹۹/۱۱/۲۸ تاریخ پذیرش : ۹۹/۱۲/۰۶

چکیده

اشتغال‌زایی گسترده صنعت گردشگری خصوصاً در دو دهه گذشته موجب شده تا دولت‌های گوناگون در این عرصه سرمایه‌گذاری‌های فراوانی انجام دهند. در عین حال، چالش‌های این حوزه عمدتاً حاصل نبود دیدگاه ترکیبی اقتصادی-اجتماعی و محیط‌زیستی است. پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی با هدف واکاوی ادبیات پژوهشی اکوتوریسم و ارائه شمایی یکپارچه از مفهوم اکوتوریسم مشارکتی است. در این راستا پس از استخراج و واکاوی مفاهیم بنیادین بر پایه تحلیل‌ها، دستاوردها و تجارب ملی و بین‌المللی، "اکوتوریسم مشارکتی" با توجه به اهداف ترسیمی در اسناد و کنوانسیون‌های جهانی و در قالبی کاربردی، بازمفهوم‌پردازی گردید و در نهایت جهت تبیین جامع‌تر مفاهیم موجود، الگوی مفهومی اکوتوریسم مشارکتی ترسیم و در حوزه‌های بنیادین آن راهکارهایی ارائه شد. در الگوی اکوتوریسم مشارکتی پیشنهاد شده، بخش‌های مدیریت، برنامه‌ریزی، آموزش و پژوهش، و مشارکت تمام ذی‌نفعان خصوصاً مردم بومی در جوامع مقصد به عنوان بخش‌های مورد نیاز به دستیابی به اکوتوریسم پایدار شناخته شدند. به طور کلی الگوی ارائه شده نشان می‌دهد که اگر اکوتوریسم مشارکتی در معنای واقعی خود محقق شود، می‌تواند به عنوان سفری کم‌کربن و دوستدار طبیعت مطابق با اهداف کلان ترسیمی در اصول هفده‌گانه توسعه پایدار موجب پایداری بهره‌مندی از خدمات اکوسیستمی، رفاه جوامع بومی و رضایت حداکثری اکوتوریست‌ها گردد.

کلمات کلیدی

اکوتوریسم، اکوتوریسم مشارکتی، الگوی مفهومی، مشارکت مردمی، حفاظت محیط‌زیست.

Re-conceptualizing and presenting a conceptual model for sustainable ecotourism based on public participation

Amirali Boroumand¹, Azadeh Karimi^{2,*}

1*. Department of Environment, Faculty of Natural Resources and Environment, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

2. Department of Environment, Faculty of Natural Resources and Environment, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

*Email Address: az-karimi@um.ac.ir

Abstract

The provision of a variety of job opportunities by tourism industry, particularly, over the past two decades, has led many governments to invest heavily on this sector across the world. However, the challenges arise from the lack of considering an integrated socio-economic and environmental perspective in ecotourism planning and management. This study aimed to present a conceptual model for participatory ecotourism by expanding exiting theoretical concepts using with a descriptive-analytical approach. To do this, we first reviewed and analysed fundamental concepts associated to ecotourism based on previous studies, findings, and national and international experiences, and then re-conceptualized participatory ecotourism in a practical format according to the purposes defined in international documents and conventions. In the proposed conceptual model, the main aspects contributing to achieve sustainable ecotourism in a participatory way, such as management, planning, education, research, and stakeholder involvement, particularly local communities, were considered. Overall, the proposed model shows that if participatory ecotourism is realized in its true sense, it can serve as a low-carbon, nature-friendly activity aligned with Sustainable Development Goals and allows for providing ecosystem services, maximum recreational satisfaction and local communities' welfare.

Keywords

"Ecotourism", "Participatory Ecotourism", "Conceptual Model", "Environmental Protection", "Public Participation".

۱- مقدمه

از اوایل دهه ۱۹۹۰ جهانگردی از منظر اصول پایداری مورد بازنگری اساسی قرار گرفت و دانشمندان در سراسر دنیا سعی کردند تا با ارائه انواع جدیدی از گردشگری از آثار مخرب آن بر محیط‌زیست بکاهند (تولایی، ۱۳۸۶) و به منابع و میراث فرهنگی، طبیعی و تاریخی و همچنین جوامع بومی بیشتر توجه کنند (رضازاده و نجفی اسدالهی، ۱۳۹۰). گردشگری سبز (Dingle, 1995)، گردشگری موزون (Krippendorf, 1997)، گردشگری مسئولانه (Wheeler, 1992 و 1993)، گردشگری کم‌ضرر (Lilywhite & Lilywhite, 1991)، گردشگری جدید (Poon, 1989)، گردشگری درون‌زا و بومی (Mill, 1996)، گردشگری طبیعت‌محور (Long, 1991) و اکوتوریسم (Valentine, 1992) مهم‌ترین این ایده‌ها بودند. این مفاهیم اگرچه بدو متولد گفتمان آکادمیک بودند اما به تدریج با توجه به مشکلات مختلف ناشی از توسعه ناپایدار و عواقب گسترده آن در عرصه‌های مختلف، این درک ایجاد شد که اجرای این مفاهیم ضرورتی اجتماعی-سیاسی-فرهنگی هستند که جوامع همچنان در قرن بیست و یکم نیز با توجه به گسترش روزافزون جمعیتی، سبک زندگی انسان مدرن و چالش‌های پیش‌رو نیازمند تمسک به آن‌ها هستند (Pforr, 2001). ایده اکوتوریسم از میان تمام این ایده‌هایی که در تلاش برای تلفیق اصول پایدار با گردشگری بودند، فراگیرتر شد و بیشتر مورد استقبال قرار گرفت. به طور خاص از سال ۱۹۹۴ تا سال ۱۹۹۶ تعدادی از جامع‌ترین تعاریف حوزه اکوتوریسم از سوی دانشمندان ارائه گردیدند که با تأکید بر حفاظت، آموزش، اخلاق، پایداری، تأثیرات و فواید توجه به جوامع محلی سعی در ارائه تعاریفی دقیق‌تر و شفاف‌تر داشتند (Fennell, 2001). اکوتوریسم از مزیت‌های فراوانی برخوردار است؛ از جمله نیاز به زیرساخت‌های اندک، تعامل حداکثری اکوتوریست‌ها با بومیان و احترام به فرهنگ افراد محلی، تامین نیروی کار از میان جوامع محلی و اشتغال‌زایی با هدف توسعه بومی منطقه‌ای، فراهم سازی بستری برای گردشگران جهت کسب تجارب نو و منحصر به فرد، تلاش برای مصرف حداقلی از سوخت‌های فسیلی و توسعه انرژی‌های پاک در کنار توجه به حفاظت محیط‌زیست. امروزه همچنان مهم‌ترین مشکلات پیش‌رو برای توسعه اکوتوریسم بی‌توجهی به ظرفیت برد و تلاش برای به کاربردن مدل‌های مخرب و شکست‌خورده مدیریتی و برنامه‌ریزی مبتنی بر اصول و قواعد گردشگری انبوه یا معمولی در زمینه اکوتوریسم است (تولایی، ۱۳۸۶). از سوی دیگر پاسخ‌گویی به تقاضای روزافزون گردشگری ضمن حفاظت از منابع طبیعی، تامین برابری درون نسلی و بین نسلی و پیشرفت فرهنگی اجتماعی، نیازمند دیدگاهی میان‌رشته‌ای، همه‌جانبه و آینده‌نگر است (Liu, 2003)، Liu, et al. 2013 و Liu, et al. 2017). کارشناسان

معتقدند این دیدگاه با تلاش آکادمیک، آموزش فراگیر مستمر و خصوصا توجه به مبحث مشارکت‌های مردمی حاصل می‌گردد (Hardy, et al. 2002). بر این اساس، هدف از تحقیق حاضر، پاسخ به این سوال پژوهشی است که الگوی اکوتوریسم پایدار مبتنی بر مشارکت مردمی چه ویژگی‌ها و مولفه‌هایی می‌تواند داشته باشد. در راستای پاسخ به پرسش پژوهشی فوق، مرور جامعی بر ادبیات پژوهشی این حوزه تخصصی صورت گرفت. برای گردآوری مفاهیم، داده‌ها و اطلاعات از روش مطالعات کتابخانه‌ای استفاده گردید. برای تدوین الگوی مفهومی اولیه، بالغ بر ۳۶۲ منبع آموزشی و تحقیقی شامل: ۳۳ مقاله انگلیسی، ۱۷ رساله دکتری انگلیسی و ۱۲ رساله کارشناسی ارشد انگلیسی، بیش از ۲۰۰ چکیده مقاله و کتاب از صاحب‌نظران و متخصصین اکوتوریسم، و ۷۰ مقاله فارسی مطالعه شد. در پایان مرور منابع فوق، با توجه به هدف پژوهش، منابعی که در آن‌ها به نقش مشارکت در اکوتوریسم بیشتر توجه شده بود، تفکیک و بر این اساس ۳۹ منبع فارسی و ۱۰۸ منبع انگلیسی برگزیده شدند و برای مدل سازی، تحلیل مضمون شدند.

۲- مروری بر ادبیات موضوع

• مطالعات پیشین

مطالعاتی همچون پژوهش (Amalu, et al. 2018) در نیجریه و (Ven, 2016)، در کامبوج به طور ویژه به سطح پایین مشارکت‌های مردمی خصوصا در بخش خصوصی اشاره کرده‌اند. حتی (Yilma, et al. 2016) اظهار داشتند در جنوب غربی اتیوپی فعالیت‌های ناپایدار اکوتوریسم در فقدان بستر مشارکتی، خود تبدیل به عامل تخریب محیط‌زیست و تهدیدکننده تنوع زیستی تبدیل شده است. ایده کانونی پژوهش حاضر برقرار کردن پیوندی بنیادین میان مبحث "مشارکت‌های مردمی" با اکوتوریسم و حل چالش‌های موجود در این حوزه بر اساس این مفهوم می‌باشد. زیرا بنابر نتایج پژوهش‌های (Mahajan, et al. 2020 و Kalra, 2020) تلاش برای توانمندسازی و آموزش تمام ذی‌نفعان و در نتیجه فراهم آوردن فضایی برای مشارکت حداکثری مردم یکی از ابزارهای کارآمد و موثر در حل مسائل پیچیده محیط‌زیستی از جمله آلودگی هوا و مدیریت پسماند بوده است. نتایج این تحقیقات علاوه بر تأکید بر کارکردهای مهم مشارکت، با توجه به نقدهایی که به گردشگری انبوه و اکوتوریسم ناپایدار مبتنی بر ترویج مصرف‌گرایی و آلاینده بودن می‌شود، بر این نکته نیز صحنه خواهد گذاشت که تلفیق اصل مشارکت با مفهوم اکوتوریسم می‌تواند اکوتوریسم مبتنی بر مشارکت مردمی را نسبت به این مشکلات و نقایص مصونیت ببخشد. تحقیقات متعددی سعی بر ایجاد ارتباط بین مفاهیم اکوتوریسم و رویکرد مشارکت مردمی نمودند. به طور مثال (Leksakundilok, 2004) با ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی، تئوری و مطالعه تجربی برای تجزیه و تحلیل زمینه چگونگی

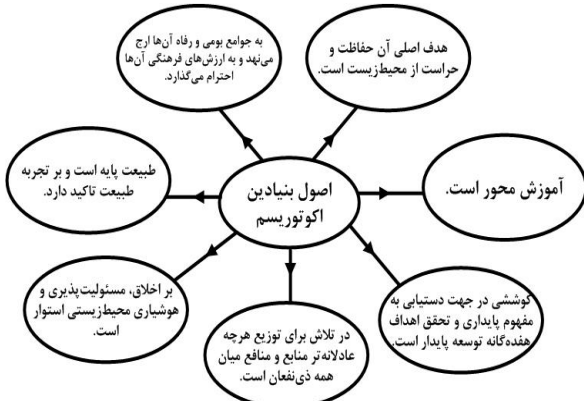
به خطر افتادن سطح رفاه خود به حفاظت از ذخایر مشغول هستند و به روش‌های مختلف از اکوتوریسم بهره‌مند می‌شوند، اما مشارکت آن‌ها کافی نیست. این پژوهش پیشنهاد می‌دهد از آن‌جا که بومیان تا حد زیادی از سیستم مدیریتی مستثنی شده‌اند، دولت و سایر نهادهای تصمیم‌گیرنده باید منابع لازم برای ارتقا و بهبود سایت‌ها، زیرساخت‌ها و کارآفرینی محلی را برایشان با کمک و مشارکت خودشان فراهم سازد.

۳- اکوتوریسم

مناطق بکر و کمتر توسعه یافته غالباً کمتر تحت تاثیر کنش‌های توسعه طلبانه تک بعدی معطوف به منافع مقطعی اقتصادی انسان‌ها قرار گرفته‌اند؛ از این رو این زیستگاه‌های طبیعی با میزان تنوع زیستی بالاتری نسبت به سایر مناطق جهان از جذابیت و پتانسیل بالایی برای گردشگری برخوردارند. با این وجود، کمبود منابع اقتصادی، زیرساخت‌ها و سیاست‌های مؤثر برای اطمینان از حفظ این دارایی‌های مهم طبیعی، بر نقاطی از جهان که دارای جنگل‌های انبوه یا دیگر اشکال سرمایه‌های طبیعی جهانی هستند تأثیر می‌گذارد (Grêt-Regamey, et al. 2012). واکاوی تجربیات جهانی اکوتوریسم در پژوهش‌های (Shi, et al. 2019) در مناطق ساحلی شمال شرق چین، (Dangi & Gribb, 2018) در استرالیا، (Lonn, et al. 2018) در جنوب شیلی، (Serenari, et al. 2017) در ، (Heinen & Shrestha-Acharya, 2011) در نپال ، (Masud, et al. 2017) در مالزی، (Howitt & Mason, 2018) در کاستوریکا، (Haque, et al. 2016) در بنگلادش، (Pasape, et al. 2015) در تانزانیا، (Sarky, et al. 2017) در کردستان عراق، نشان داد اکوتوریسم پایدار شاخه‌ای از اقتصاد سبز و روشی کارآمد برای توسعه محلی، حفاظت از تنوع زیستی، ایجاد اشتغال، آموزش مهارت و توسعه، و فقرزدایی است که در صورت پیروی از برنامه‌ریزی مناسب و توان‌سنجی کارآمد، می‌تواند به عنوان راهبردی اصلی برای دستیابی به توسعه همه‌جانبه مدنظر قرار گیرد. در ایران نیز پژوهش‌های (بیشمی و اکبری، ۱۳۹۸) در شهرستان دماوند، (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۸) در استان یزد، (ملکی و همکاران، ۱۳۹۸) در استان کرمانشاه، (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۷) در روستاهای منتخب شرق استان سمنان (قلعه بالا، ابر و رضاآباد)، و (بهارمی میمنده و همکاران، ۱۳۹۷) در شهر رامسر نشان می‌دهند اکوتوریسم در هر کدام از این استان‌ها و شهرستان‌ها اگر با تکیه بر نقاط قوت و پشته‌های اصلی فرهنگی، اجتماعی، طبیعی و تاریخی، توان اکولوژیکی آنها و همچنین با توجه به اصول پایداری توسعه از جمله مشارکت‌های مردمی پیدا کند، فرصت‌هایی از قبیل افزایش اشتغال و توسعه شهرستان و استان فراهم می‌شود و آرمان‌هایی از قبیل دست یافتن به حفاظت محیط‌زیست، ارتقاء سطح رفاه و آسایش تا حدود زیادی

مشارکت مردم محلی در توسعه اکوتوریسم از پرسشنامه پستی و مصاحبه عمیق کمک گرفت. این تحقیق نشان داد که بسیاری از جوامع در ارائه خدمات گردشگری مانند اقامت در خانه، تورهای راهنما، نمایش‌های فرهنگی و محصولات فرهنگی به درجه‌ای از خود مدیریتی دست می‌یابند. سازمان‌های بوم گردی در اکثر جوامع به منظور خدمت به این فعالیتهای جدید و ایجاد روند مدیریت جمعی ایجاد شده‌اند. شباهت‌ها در الگوی و تمایز در عمل در بسیاری از جوامع توسط ابتکارات مختلف بیرونی پشتیبانی می‌شود، که با توجه به اهداف مشابه توسعه یافته و شامل فرآیندهای مشابه است، اما هیچ یکنواختی یا مدل واحدی وجود ندارد که به طور مؤثر برای همه جوامع اعمال شود. یکی از موانع قابل توجه جوامع محلی برای ایفای نقش اصلی در اکوتوریسم، دسترسی به منابع بوم گردی است که بیشتر در مناطق حفاظت شده قرار دارند و توسط سازمان‌های دولتی کنترل می‌شوند. این باعث شده است که آنها در درجه اول منابع فرهنگی خود را ارتقا دهند. در نتیجه، این تغییرات عملی منجر به تبدیل مفهوم غالب توسعه از اکوتوریسم به اکوتوریسم مبتنی بر جامعه (CBET) شده است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که بیشتر اقدامات شامل سطحی از همکاری در تصمیم‌گیری و اقدام با سایر ذینفعانی است که از موقعیت بهتری برای اداره مشاغل گردشگری برخوردار هستند. در نهایت نتیجه‌گیری این تحقیق بیان داشت بازاریابی مطلوب برای جذب گردشگران با رعایت ظرفیت برد طبیعت و توان اجتماعی جوامع بومی می‌تواند تضاد مردم محلی با طبیعت، و محدودیت‌های دسترسی به منابع طبیعی و سایر خلاءها را جبران کند. پژوهش (Wen & Chen, 2009) با هدف واکاوی لزوم و کیفیت اجرای کاربست مفهوم مشارکت‌های مردمی در حوزه برنامه‌ریزی اکوتوریسم، نظرات سه گروه ساکنان، مصرف‌کنندگان واقعی و مصرف‌کنندگان بالقوه را به عنوان ذی‌نفعان اصلی صنعت اکوتوریسم در قالب پرسشنامه جمع‌آوری و تحلیل کردند. نتایج این پژوهش نشان داد محدودیت زمانی منطقی مشارکت، عملکرد متخصصان، مشارکت مداوم و پویا برای ارتقا مشارکت عمومی و تأثیرگذاری واقعی آن الزامی است. پژوهش (Adeleke & Nzama, 2013) نشان داد راهکار مدیریت خردمندانه و پایدار پارک‌های حفاظت شده، اعمال رویکرد مشارکتی است. همچنین پژوهش (e los Angeles Somarriba-Chang & Gunnarsdotter, 2012) مشارکت جامعه بومی در اکوتوریسم و چگونگی تأثیر آن بر حفاظت از ذخایر طبیعی آتشفشان مومباچو و داتانی-ال دیابلو در نیکاراگوئه را بررسی کرده است. داده‌های این پژوهش با استفاده از مصاحبه‌های ساختاریافته و نیمه ساختاریافته و جلسه بحث‌های گروهی متمرکز با مردم محلی، کشاورزان و مجریان تورها، با ترکیب تکنیک‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شد و نشان داد بومیان در این دو جامعه به دلیل نگرانی‌های محیط‌زیستی و همچنین

عدم تخریب و یا افت کیفی اکوسیستم به دلیل فشار ناشی از گردشگری خارج از توان و ظرفیت بوم‌شناختی اکوتوریسم، نیاز به اجرای نگرش ارزیابی توان برای اکوتوریسم در مناطق تحت حفاظت و همچنین مناطق دارای ارزش‌های زیباشناختی و محیط‌زیستی طبیعی غیرحفاظت شده با کارکردهای مشابه، وجود دارد (ایرجی و همای، ۱۳۹۴).



شکل ۱) اصول بنیادین اکوتوریسم (جواهریان و همکاران، ۱۳۹۵ و Donohoe & Needham, 2006)

۴- چالش‌های اکوتوریسم

با توجه به استقبال رو به افزایش از اکوتوریسم خصوصاً در مناطق بکر طبیعی جهان (Brandt, et al. 2019) پژوهشگران در تلاش برای ارائه تحلیل روشنی از فواید و مضرات این مفهوم برآمده اند (Blamey, 1997). همچنین باید توجه داشت، برای تحقق هدف نهایی پژوهش حاضر در ترسیم الگویی برای تبیین و توسعه اکوتوریسم به صورت هم‌پیوند با دو مفهوم اصلی "توسعه پایدار" و "مشارکت‌های مردمی"، پرداختن به معایب شیوه‌های جاری و مرسوم اکوتوریسم برای رفع چالش‌ها و آسیب‌شناسی آن و ایده‌پردازی در این زمینه ضرورتی اجتناب ناپذیر است. دو دیدگاه غالب مبحث اکوتوریسم، دیدگاه‌های "بازاریابی" و "حفاظتی" است. در دیدگاه بازاریابی منفعت مدیران و افراد دست‌اندرکار حوزه اکوتوریسم در رشد مصرف و فروش منابع اکولوژیکی به عنوان راهبرد اصلی در نظر گرفته می‌شود (Wight, 1993). شکست‌های اجتماعی و محیط‌زیستی مشاهده شده در بسیاری از پروژه‌های اکوتوریسم ممکن است نتیجه مشاوره ضعیف در جامعه، مدیریت و انگیزه‌های کارآفرینی "غیر مسئولانه و سرمایه سالارانه"، از این نوع باشد (Swan & Morgan, 2019). اما در دیدگاه دوم یا دیدگاه حفاظتی، اکوتوریسم ضامن حفاظت از پایداری منابع طبیعی و محیط‌زیست است (Wight, 1993). به طور کلی براساس (Coria, et al. 2018, Buckley, 2019, Lon, Ma, B., et al. 2018, Ma & Wen, 2019, Zhong & LIU, 2017)، به بعضی از معایب اکوتوریسم با شیوه‌های مرسوم می‌توان به گسترش فقر یا نداشتن تاثیر اقتصادی محسوس در رفاه روستاییان، برهم زدن آرامش حیات و نظم طبیعی بر اثر حضور برنامه‌ریزی نشده و خارج از توان اکوسیستم بازدیدکنندگان (Buckley, 2019)، افزایش تکه‌تکه شدن و دسترسی آسان‌تر به مناطق طبیعی بکر از طریق اکوتوریسم و به تبع آن نزدیک‌تر شدن انسان به جمعیت‌های حیات‌وحش اشاره کرد. در اثر

تحقق می‌یابند. بنابراین می‌توان گفت توسعه اکوتوریسم بر خلاف سایر مدل‌های گردشگری عمومی یا انبوه، غالباً راه حل موثری برای غلبه بر بیشتر این مشکلات می باشد (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۸، رضوانی و همکاران، ۱۳۹۷، زاهدی، ۱۳۸۲، عظیمی، ۱۳۸۸ و جهانی و همکاران، ۱۳۹۰). برآورده کردن اهداف مهم حفاظت از طبیعت، دستیابی به توسعه منطقه‌ای پایدار و ایجاد ذهنیت سازگار با محیط زیست از مهم‌ترین کارکردهای اکوتوریسم محسوب می‌شود (Buckley, et al. 2016, Powell & Ham, 2008, Scheyvens, 1999, Wearing & Neil, 2009, Kiss, 2004). ایده اکوتوریسم در دهه ۱۹۸۰، در طلوع پارادایم نوین توسعه پایدار، به عنوان راه‌کاری برای انتقال درآمد گردشگری به حفاظت و توسعه همه جانبه با تأکید بر جوامع بومی، که تا آن روز نادیده گرفته شده بودند، مورد توجه قرار گرفت (Stronza, et al. 2019). انجمن بین‌المللی اکوتوریسم (TIES)، اکوتوریسم را "سفر مسئولانه به مناطق طبیعی است که محیط‌زیست را محافظت می‌کند و بهزیستی مردم محلی را بهبود می‌بخشد" تعریف می‌کند (Fletcher, 2019). شورای جهانی گردشگری نیز تعاریف مشابهی برای اکوتوریسم ارائه داد و به طور کلی اصول اساسی آن را که متمایزکننده اکوتوریسم از دیگر گونه‌های گردشگری است، تبیین نمود. به طور خاص، اکوتوریسم در سفرهای در مقیاس کوچک متمرکز است که تأثیرات محیط‌زیستی، فرهنگی و رفتاری را به حداقل می‌رساند. مزایای اقتصادی ناشی از چنین سفرهایی باید به جوامع محلی، سازمان‌ها و افراد مشارکت‌کننده در حفاظت از محیط‌زیست جهت پیشبرد مسیر توسعه پایدار منطقه‌ای بومی و کاهش فقر منتقل شود. از منظر بازدیدکننده، اکوتوریسم باید تجربیات به یاد ماندنی را در محیط‌های طبیعی ارائه دهد و رفتارهای مسئولانه سفر را با آگاهی از تأثیرات محیط‌زیستی و اجتماعی گردشگری و همچنین اهمیت حفاظت از طبیعت به او آموزش دهد و مدام یادآور شود. علاوه بر این، به سبب حضور گسترده‌تر افراد بومی در فعالیت‌های اکوتوریسم به عنوان میزبان، این افراد نیز مستقیم و غیرمستقیم آگاهی و انگیزه بیشتری پیدا می‌کنند. مفهوم اکوتوریسم بر اساس اصول بنیادینی قرار دارد (شکل ۱) که در همه آنها توجه به جنبه‌های بوم‌شناختی و محیط‌زیستی سفر به عنوان یک ارزش اصلی و محوری مورد تأکید قرار گرفته است. از عمده مقاصد گردشگران برای فعالیت‌های اکوتوریستی پارک‌های طبیعی و سایر انواع مناطق تحت حفاظت هستند، که گردشگران داخلی و خارجی ممکن است به دلایلی همچون آشنایی با حیات‌وحش (جانورشناسی، خصوصاً پرندنگری/گیاه‌شناسی)، پیاده‌روی، عکاسی، دوچرخه‌سواری و لذت‌بردن از تماشای چشماندازهای طبیعی و آثار طبیعی-فرهنگی-تاریخی به آن مناطق سفرکنند (وئوقی و بهرامیان، ۱۳۹۶، شفیعا، ۱۳۹۸ و Celik, 2018). برای اطمینان از

چنین فعالیت هایی، حتی اگر تهدید مستقیمی متوجه حیات وحش نشود، ممکن است تغییرات رفتاری در دراز مدت در این جمعیت‌های وحشی ایجاد شود که عواقب منفی داشته باشد برای بقای آنان به همراه داشته باشد؛ به عنوان مثال عادت گونه های جانوری به افزایش فعالیت‌های غیر تهدیدآمیز در انسان، ویژگی‌های اصلی رفتاری آنان را تغییر می‌دهد که در نهایت ممکن است بر ساختار اجتماعی و سایر خصوصیات مرتبط با پاسخ هوشیارانه در برابر تهدیدهای انسانی تأثیر بگذارد (Saltz, et al. 2019). کاهش تأثیرات منفی اکوتوریسم بر حیات‌وحش هر منطقه نیاز به ارائه برنامه تحقیقاتی مبتنی بر شواهد میدانی دارد که میزان و تأثیر عوامل استرس‌زای انسانی بر گونه های جانوری را شناسایی کند و در عین حال ارزش اکوتوریسم را برای جوامع محلی روشن سازد. در این راستا مدیران، راهنماها و اکوتوریست‌ها می‌توانند نقش مهمی در جمع‌آوری شواهد داشته باشند و اطلاعاتشان برای مطالعه اثرات، قابل استفاده خواهد بود. علی‌رغم پذیرش "برد-برد" بودن اکوتوریسم از سوی بسیاری از صاحب‌نظران، همچنان بسیاری از دانشمندان و متخصصان درباره معنا و محاسن اکوتوریسم تردید دارند و مشغول به نظریه پردازی در این خصوص هستند. به عنوان مثال در پژوهشی (Stronza, et al. 2019) با مرور ۳۰ سال تحقیقات حوزه اکوتوریسم و شواهد تجربی موفقیت‌ها و شکست‌ها، به این نتیجه رسیدند که: "اکوتوریسم اغلب با تفریح در فضای باز و سایر اشکال گردشگری معمولی درگیر می‌شود و مطالعات این حوزه اغلب تنها بر یک بعد از تأثیرات محیط‌زیستی و یا اجتماعی تأکید دارد و به ندرت هر دو بعد را مدنظر قرار داده‌اند؛ آن‌ها پژوهش‌های موجود را در حوزه سنجش اثرات متمایز اکوتوریسم در طول زمان، چه در زمینه حفاظت، میزان تنوع زیستی، و یکپارچگی اکوسیستم با توجه به افزایش فشارها بر روی اراضی طبیعی و گونه های جانوری غیرکارآمد ارزیابی کردند". یکی دیگر از چالش‌های اکوتوریسم عدم توجه به بحث مشارکت جوامع بومی و نقش آن در تحقق اهداف حفاظت و تفرج در مناطق تحت حفاظت می‌باشد. مدیران و برنامه ریزان پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت عمدتاً بر شناسایی و اجرای استراتژی‌ها و اقدامات حفاظتی در این مناطق جهت حفظ گونه‌ها و زیستگاه‌های کلیدی و حساس تأکید می‌ورزند در حالی که تقویت بحث مشارکت جوامع بومی و درگیر کردن آن‌ها در عمل این استراتژی‌ها و اقدامات متضمن اجرای موفقیت‌آمیز آن‌ها در عمل می‌باشد. علاوه بر این نکته، توسعه اکوتوریسم (و چگونگی عملیاتی ساختن آن در عرصه میدانی) در سایت‌های مستقر در اکوسیستم‌های خاص و یا از هر جهت آسیب‌دیده از مهم‌ترین چالش‌های مورد بحث حوزه اکوتوریسم است (Krüger, 2005). Steele, 1995, Chengcai, T., Qianqian, et al. Isaacs, 2000, 2017 و Mason, et al. 2015). چالش مهم دیگر، مواجهه با افرادی است که در مدیریت و برنامه‌ریزی این پروژه‌ها با رویکردی که به "شتشوی سبز" شهرت یافته است، با استفاده عمدی از برچسب "eco" برای جذب مشتری و پوشش فعالیت‌های ناپایدار خود تلاش می‌کنند. با وجود تمام چالش‌هایی که مطرح شد، جمع‌بندی این مسائل در حوزه اکوتوریسم دشوار و چالش برانگیز به نظر می‌رسد زیرا در بسیاری از موارد بنابر ادعان محققان این حوزه تکرر و حتی تضاد در نتایج پژوهش‌های اکوتوریسم، مقایسه را دشوار می‌سازد (Buckley, 2011, Brandt & Buckley, 2018).

۵- تبدیل چالش‌ها به فرصت

در مدیریت اکوتوریسم، عملکرد مدیران پناهگاه‌ها و مراکز اکوتوریسم هم‌چنین انواع فعالیت‌های اکوتوریستی صورت گرفته در آنها باید ابتدا مورد آسیب‌شناسی قرار گیرد و بر اساس درجه نارسایی‌های موجود، راه‌حل‌های عملی ارائه شود. برای کاهش آسیب به گونه‌هایی که حساسیت بیشتری به حضور و فعالیت‌های تفرجی انسانی دارند می‌توان با بعضی آموزش‌های عمومی و تغییر در شیوه‌های مدیریت برای کاهش استرس‌ها و تنش‌های موجود، به حیات‌وحش گام‌های موثری برداشت. به عنوان مثال انجام تورهای هدایت‌شده به طوری که مردم در اتومبیل خود بمانند، می‌تواند اثرات منفی حضور گردشگران را به خصوص در پاییز هنگام ورود گونه‌های مهاجر کاهش دهد (Klein, et al. 1995). به عنوان مثال در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ در جنگل‌های معتدل هیمالیا تحقیقاتی صورت گرفت تا اثر اکوتوریسم بر تخریب جنگل‌ها مورد بررسی قرار گیرد. محققان تلفات جنگلی را در ۱۵ قطب اکوتوریسم با مناطق غیرگردشگری در کشورهای نپال، بوتان، هند و چین مقایسه کردند و برای کنترل عوامل تعیین‌کننده از بین رفتن جنگل، به بررسی عواملی از جمله تراکم جمعیت، دسترسی به بازار و توپوگرافی پرداختند. نتایج این مطالعه حاکی از آن بود که هیچ یک از قطب‌های اکوتوریسم عاری از هدررفت جنگل نبود اما به طور کلی موفقیت اکوتوریسم به عنوان یک استراتژی حفاظت از جنگل، بستگی به مدیریت و کنترل همه عوامل جانبی دارد. با توجه به نتایج به‌دست آمده روشن است در منطقه ای با فشار بالای جنگل‌زدایی، اکوتوریسم ضمن پیش‌گیری از این معضل محیط زیستی، فرصت احیا را برای اکوسیستم تخریب شده فراهم می‌آورد (Brandt, et al. 2019) و Blangy & Mehta, 2006). در عین حال، بعضی کارشناسان اکوتوریسم را تهدیدی در کنار سایر تهدیدهای متوجه محیط‌زیست خصوصاً در حوزه تنوع زیستی قلمداد می‌کنند (Buckley, et al. 2016)؛ هر چند این مسئله امروزه مورد تأیید متخصصان محیط‌زیست نیست؛ چراکه تنها زمانی باید این صنعتی را مخرب پنداشت که خارج از توان اکولوژیکی اکوسیستم‌ها و بدون پشتوانه مطالعاتی و نظارت اجرایی باشد. اکوتوریسم به عنوان گزینه‌ای مناسب برای ادغام حفاظت و توسعه اقتصادی- اجتماعی- محیط‌زیستی جوامع خصوصاً جوامعی که در مجاورت مناطق تحت حفاظت یا درون آن واقع شده‌اند محسوب می‌شود؛ چرا که با تبدیل زمین‌های زراعی به اراضی تحت حفاظت، درآمد خالص خانوارهای ساکن این مناطق به طرز چشم‌گیری کاهش می‌یابد و موجب تشدید فقر و نابرابری می‌گردد (Ma, et al. 2019). اکوتوریسم به عنوان استراتژی کارآمدی در جهت حفاظت و توسعه پایدار ذخایر زیست‌کره مطرح است و می‌تواند منافع اقتصادی قابل توجهی برای جوامع محلی ایجاد کند و ضمن فقرزدایی، گسترش عدالت اجتماعی، برابری جنسیتی و توانمندسازی، این جوامع را به مشارکت در اقدامات حفاظت ترغیب کند. از آن‌جایی که مشوق‌های مستقیم اقتصادی برای تغییر نگرش و

(Neil, 2009) که در بخش های زیر به تحلیل این ابعاد پرداخته می شود.

۱-۶. مدیریت و برنامه ریزی در اکوتوریسم مشارکتی

در بعد مدیریتی، پس از شناسایی جاذبه های منحصر به فرد و جذاب در هر منطقه و تقویت زیرساخت های عمرانی مورد نیاز جهت حضور و بهره برداری تفرجی گردشگران، باید بستر حفاظت از آن عرصه یا اثر طبیعی، تاریخی یا فرهنگی که دارای ارزش اکولوژیکی است فراهم شود. فعالیت های گردشگری باید به گونه ای برنامه ریزی شود تا بر اساس ویژگی های خاص هر منطقه اکوتوریسمی همچون پارک های ملی یا دیگر مناطق تحت حفاظت نمود کاملی از ابعاد محیط زیستی، فرهنگی، تاریخی و تنوع زیستی منطقه را به اکوتوریست ها نمایش دهند و تقاضای گردشگران را برآورده سازند. از نظر خدمات مسافرتی باید مدیران این مناطق روی تسهیلات، کیفیت خدمات، ایمنی و امنیت، آمادگی زیرساخت ها و دسترسی به جاذبه های گردشگری تمرکز کنند. از نظر مدیریت اقتصادی و اجتماعی، تبدیل شدن به بخشی از توسعه منطقه ای و ملی با مصرف محصولات و خدمات محلی ضروری است. از نظر یکپارچه سازی مدیریت گردشگری، باید مدیران این مناطق هماهنگ با سایر نهادها و سازمان های مسئول و همچنین با مشورت و همفکری افراد بومی منطقه، از سرمایه گذاران و کارآفرینان برای تامین منابع مورد نیاز برای توسعه پایدار منطقه ای کمک بگیرند. بر هیچ کس پوشیده نیست که در اکوتوریسم بدون همکاری افراد محلی هزینه ها بسیار افزایش پیدا می کند و بسیاری از طرح ها عملاً با شکست روبه رو می شوند. علاوه بر آن در همکاری برای توسعه مدیریت و برنامه ریزی اکوتوریسم مشارکتی باید رویکردی خلاقانه داشت (Putjorn & Visuthismajarn, 2017). در این راستا "یکپارچه سازی سیستم مدیریتی گردشگری"، "تلاش برای استفاده از تجارب موفق جهانی در عین نوآوری"، "تقویت شرکت های کوچک و متوسط و تشویق کارآفرینان دانش بنیان"، "توسعه شبکه های اجتماعی و ارتباطات خوشه ها و سمن های اجتماعی" و "برندسازی و تبلیغات مناسب رسانه ای" از مهم ترین استراتژی ها هستند (مکیان و بذرافشان، ۱۳۹۶). همچنین مدیریت در اکوتوریسم مشارکتی به حفظ هویت های قومی، تنوع زبانی و فرهنگی در راستای افزایش وحدت در عین تنوع، کاهش تنش ها و حفظ داشته های ناملموس فرهنگی کمک می کند. این امر موجب یکپارچگی و غنای فرهنگی جوامع میزبان و جلب رضایت گردشگران می شود. همچنین بسیاری از چالش ها در بستری همکاری و با کمک سازمان های بین المللی همچون سازمان یونسکو و یا سازمان های ذیربط داخلی همچون سازمان میراث فرهنگی به وقوع می پیوندد. در این همکاری ها نگاه از بالا به پایین نسبت به روستاییان محلی موجب خدشه دار کردن فضای گفتمان با انگیزه حداکثرسازی استفاده از تجارب مشترک و کشف زمینه های همکاری بر-درد می شود که مدیران این سازمان ها و نهادها باید جداً از آن بپرهیزند.

اقدامات ساکنان به نفع حفاظت کافی نیست؛ توسعه اکوتوریسم به عنوان روشی غیرمستقیم و پایدار، کارآمد به نظر می رسد (Liu, Obombo & Ferraro & Hanauer, 2014, 2003). (Velarde, 2019).

۶-۶. اکوتوریسم مشارکتی

اولویت دادن به منافع اقتصادی ناشی از توسعه عنان گسیخته صنعت گردشگری موجب نادیده گرفتن اصول توسعه پایدار در جوامع مختلف شده و محیط زیست را با خطرات روزافزونی مواجه کرده است (منصوری، ۱۳۷۹). این حقایق موجب روشن شدن ضرورت آگاه سازی تمام مردم خصوصاً جوامع بومی در مورد لزوم حفاظت از محیط زیست و لزوم اتخاذ تدابیر و تمهیداتی کارآمد و موثر برای جاری سازی حفاظت محیط زیستی در سیاست های توسعه گردشگری و توقف روند تخریب گر کنونی گردیده است (زاهدی، ۱۳۸۵ و زاهدی، ۱۳۸۲). پیش نیاز اقدام مؤثر جهت حفاظت دستیابی به این اهداف، آگاهی همه جانبه همه مردم و درگیر کردن تمام ذی نفعان است. اکوتوریسم مشارکتی در این راستا می تواند راهحلی کارگشا باشد زیرا ضمن حفاظت محیط زیست و توجه به اصول توسعه پایدار به جوامع بومی و مشارکت تمام ذی نفعان توجه دارد. از سوی دیگر مناطق تحت حفاظت حدود ۱۵٫۴٪ از مساحت زمین جهان و ۳٫۴٪ از مناطق اقیانوسی جهانی را پوشش می دهند (Epler Wood, 2002). مناطقی که نقش بسیار مهمی در حراست از تنوع زیستی دارند و در بسیاری از موارد به عنوان آخرین پناهگاه های گونه های در معرض خطر و آسیب پذیر در سراسر جهان در نظر گرفته می شوند (Bushell & McCool, 2007). از آنجایی که نگهداری از این مناطق بسیار هزینه بر است و از سوی دیگر وجود این مناطق باعث اعمال ممنوعیت ها و محدودیت های فراوانی در سطوح گوناگون بر فعالیت های صنعتی، کشاورزی، دامی و انواع دیگر بهره برداری دارد، در بسیاری از موارد باعث تشدید فقر، بیکاری و ناعدالتی در مناطق داخل و حاشیه ای این مناطق ارزشمند می گردد. در اکوتوریسم مشارکتی، ضمن استفاده مسئولانه از منابع طبیعی، احترام به فرهنگ میزبان و توزیع پایدار ثروت اقتصادی و رشد جوامع بومی، پشتوانه های کافی جهت حفظ و گسترش مناطق تحت حفاظت با درگیر کردن تمام ذی نفعان و سهیم کردن آنان در منافع و مسئولیت ها برای دستیابی به حفاظت پایدار در طولانی مدت محقق گردد؛ در حقیقت بر عکس سایر انواع اکوتوریسم، در اکوتوریسم مشارکتی منافع افراد بومی به حفاظت گره می خورد و آنان به مدافعان اهداف اکوتوریسم برای نیل به حفاظت پایدار و گردشگری مسئولانه تبدیل می شوند (Swan & Morgan, 2019). فیشر، ۱۳۹۶ و Sinclair-Maragh, 2019). نیل به این اهداف، توجه به رویکردی همه جانبه بر پایه مدیریت، برنامه ریزی، آموزش و پژوهش و مشارکت هوشمندانه ضروری می باشد (Wearing & Wearing, 2001).

مدیران باید فعالیت‌هایی همچون همکاری با بانک‌ها و موسسات اعتباری جهت اعطای وام‌های با سود کم و اقساط طولانی مدت جهت توسعه اکوتوریسم مشارکتی، تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل در قالب طرح‌های توسعه‌ای مورد تأیید کارشناسان محیط‌زیست با در نظر گرفتن طرح‌های جامع پارکداری و اصول حفاظتی در مناطق تحت حفاظت، ایجاد بازارچه‌هایی جهت عرضه صنایع دستی و محصولات کشاورزی و دامی روستاییان به اکوتوریست‌ها را در دستورکار خود قرار دهند. آگاهی از حساسیت‌ها و ظرافت‌های موجود در نظام طبیعت و درک فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی ضرورتی انکارناپذیر برای برنامه‌ریزان توسعه پایدار کشور است. به مدد مدیریت آگاهانه و با استفاده از ابزارهای مدیریتی نوین، به خصوص حسابداری محیط‌زیستی، می‌توان رفتارهای نابخردانه بشر را در عرصه محیط‌زیست مهار کرد. در صورتی که مدیریت اکوتوریسم مشارکتی مبتنی بر مشارکت تمام ذی‌نفعان خصوصا مردمان بومی باشد که سال‌ها منافعی ناشی از نادیده گرفته شده است- باعث جلب اعتماد، توزیع مناسب قدرت و منابع و نهایتاً حرکت به سمت اهداف توسعه پایدار می‌گردد.

۶-۲. آموزش و پژوهش در اکوتوریسم مشارکتی

آموزش محیط‌زیست، بنیادی ترین شیوه در حفاظت محیط زیست است که هدف آن، یافتن مناسب ترین و بهترین نظام و شیوه ارائه مطالب و نحوه فعالیت‌ها و اجرای ساختاری است که زمینه ساز ارتقاء آگاهی‌های محیط‌زیستی در سطح جامعه می‌باشد تا از این طریق هر عضو جامعه، به طبیعت احترام بگذارد و در قبال حفاظت و حمایت از محیط‌زیست، خود را مسئول بداند (پالمر، ۱۳۹۳). اساسی‌ترین مفاهیم مورد نظر در آموزش محیط‌زیست، "احترام به طبیعت و اشکال مختلف حیات"، "احترام به اشکال حیات غیر از انسان" به معنای اتخاذ دیدگاهی زیست بوم محور و نه انسان محور (ملکیان و همای، ۱۳۹۱)، "تعهد به کاهش ردپای اکولوژیک" و "فاصله گرفتن از سبک زندگی مصرف‌گرا" است (کپیل، ۱۳۸۹). رویکردهای آموزش در مورد محیط‌زیست، آموزش در محیط‌زیست و آموزش برای محیط‌زیست باید همزمان صورت بپذیرد تا اثربخشی این فرآیندهای یاددهی-یادگیری به حداکثر خود برسند (Jia-nan, 2012). در توره‌های اکوتوریسم مشارکتی بستری فراهم می‌گردد تا همه انواع این آموزش‌ها به طور کامل "تجربه محور" ارائه گردند و بر مخاطب اثر طولانی مدت بر جای بگذارند. در اکوتوریسم مشارکتی دو گروه از مردم باید آموزش ببینند؛ مردم جوامع بومی که حضور دائمی دارند و گردشگرانی که موقتاً میهمان مناطق طبیعی و بکر تحت حفاظت هستند. این آموزش‌ها می‌تواند حساسیت‌شان نسبت به حوادث و تغییرات کمی و کیفی همه جانبه‌ی محیط‌زیست را افزایش یابد. ارتقا آگاهی افراد باید منجر به افزایش دغدغه‌مندی آن‌ها و نهایتاً

کنشگری آنان گردد. همان‌گونه که یونسکو در سال ۱۹۸۷ اعلام کرد، هیچ اقدامی در طولانی‌مدت در زمینه کاهش تهدیدهای محلی و بین المللی محیط‌زیست روی نخواهد داد مگر آنکه میزان آگاهی‌های مردم درباره‌ی روابط تنگاتنگ کیفیت زندگی بشر و محیط‌زیست ارتقا یابد. این موضوع خود بیانگر اهمیت آموزش‌های محیط‌زیست است (ذوالفقاری، ۱۳۹۱). جهت دستیابی به این هدف در جامعه گردشگران مجموعه اقداماتی همچون "تهیه و توزیع بروشورها، کتابچه‌های راهنما [ترجیحاً] اکترونیک و یا به صورت برنامه‌های قابل نصب بر گوشی‌های همراه گردشگران"، "هدایت آنان توسط راهنماهای بومی آموزش‌دیده"، "تشویق افراد مسن‌تر و بازنشستگان به این قبیل سفرها، در جهت تقویت حضور اجتماعی آن‌ها و رونق تورها در مواقع غیر تعطیلات" (Tang, 2019) و ضرغام بروجنی، ۱۳۸۹)، می‌تواند راه‌گشا باشد. این فعالیت‌های فرهنگی، تربیتی و آموزشی می‌تواند منجر به افزایش "اعتماد اجتماعی"، "انسجام اجتماعی"، "امنیت اجتماعی" و "مشارکت اجتماعی" و نهایتاً موجب تقویت سرمایه‌های اجتماعی (بخشی و همکاران، ۱۳۹۶) و تقویت فرهنگ جمع‌گرایی برای بهره‌گیری از خردجمعی با هدف "نهادسازی اجتماعی" و تقویت شبکه‌های روابط و پیوندهای اجتماعی گردد. به عنوان مثال از نتایج مورد انتظار این گونه فعالیت‌ها می‌توان به "ترغیب افراد جوامع بومی به تشکیل و پیوستن به گروه‌ها، انجمن‌ها، سمن‌ها و تعاونی‌ها (حمیدی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸ و عربی و حجازی، ۱۳۸۵)"، "تلاش برای افزایش اعتماد به نفس و خودباوری در افراد جوامع بومی"، "حضور پژوهشگران و تلاش برای شناسایی و مدون‌سازی دانش‌های سینه به سینه اکولوژیک مردم بومی، به عنوان سرمایه‌های دانشی بسیار ارزشمند جهت کاربست این دانش‌ها در پروژه‌های احیای اکوسیستمی"، "تلاش برای حفاظت از تنوع‌زیستی و مبارزه با گونه‌های مهاجم با راهبری راهنمایان بومی و همکاری اکوتوریست‌ها و سایر افراد داوطلب (Blangy & Mehta, 2006) اشاره کرد. همچنین در بعد پژوهشی "برگزاری همایش‌ها، سمینارها، سمپوزیوم‌ها، نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌هایی با موضوعات مرتبط با اکوتوریسم با تأکید بر «اکوتوریسم مشارکتی» باحضور نخبگان دانشگاهی، کارآفرینان، سرمایه‌گذاران و مردم محلی"، "تقویت گروه‌ها، هسته‌ها و قطب‌های علمی دانشگاهی و پژوهشگاه‌های گردشگری و حوزه‌های مرتبط با آن، به وسیله تأمین مالی، نیروی متخصص انسانی و امکانات موردنیاز در نزدیک‌ترین موقعیت‌ها نسبت به مناطق دارای پتانسیل اکوتوریسم مشارکتی" می‌تواند مدنظر قرار گیرد.

۶-۳. مشارکت همه ذی‌نفعان در اکوتوریسم مشارکتی

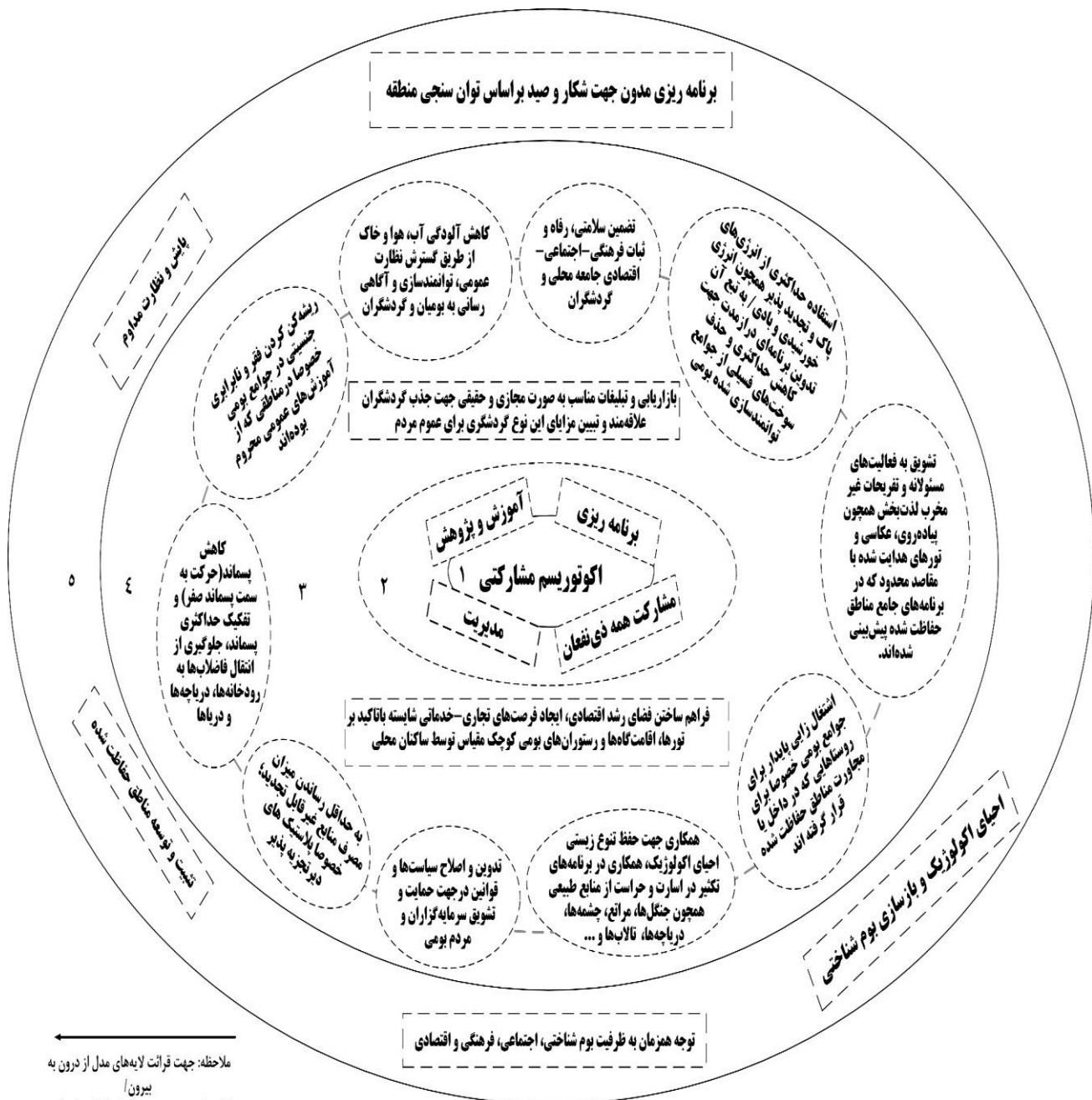
در تحلیل اکوتوریسم مشارکتی، "مشارکت همه ذی‌نفعان" ایده قانونی است. زیرا مشارکت مردم خصوصاً افراد بومی به عنوان عامل

اصلی شخصیت و هویت بخشیدن به آنان، باعث توزیع قدرت و صرفه‌جویی در هزینه‌ها و منابع می‌گردد و پتانسیل‌های بالقوه مردم را به بالفعل تبدیل می‌کند. در تبیین این اصل می‌توان بر مبنای پژوهش (جمعه پور، ۱۳۸۱) این‌گونه توضیح داد که تعادل و پایداری تنها در رابطه انسان و محیط‌زیست خلاصه نمی‌شوند بلکه فراتر از آن در تمامی شئون زندگی انسانی، علاوه بر رابطه انسان با محیط‌زیست در رابطه انسان با انسان (مردم عادی باهم، مردم عادی با سیاست‌گذاران و مجریان دولتی و خصوص طرح‌های توسعه و بالعکس) در جوامع نیز تعمیم‌پذیر است. لذا در توضیح هدف غایی پارادایم توسعه پایدار در اکوتوریسم مشارکتی می‌توان به دست‌یابی به پایداری در تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی زندگی جامعه میزبان بومی به عنوان مشارکت‌کنندگان اصلی اشاره کرد. به منظور نیل به این هدف، باید نگاهی سیستمی به فرآیند توسعه داشت که عناصر اصلی آن مردم بومی، منابع اقتصادی، اجتماعی و طبیعی و سرزمین هستند. برنامه‌ریزی و مدیریت مطلوب این عناصر بر اساس مفهوم مشارکت و در قالب یک ساختار اجتماعی، اقتصادی و فضایی مناسب به معنای دست‌یابی به اهداف اکوتوریسم مشارکتی در تحقق بخشیدن به توسعه پایدار، خواهد بود. هر چند موضوع مشارکت در بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی سال‌هاست در جوامع توسعه‌یافته رکنی اساسی است، با این وجود در جوامع در حال توسعه هنوز جایگاه واقعی خود را پیدا نکرده است. در پژوهش (Wondirad, et al. 2020) با محوریت این سوال که "آیا اکوتوریسم می‌تواند جوامع را در دستیابی به توسعه پایدار موفق بدارد؟"، پاسخ را معطوف به میزان پایداری به اصل همکاری مؤثر ذی‌نفعان برای تحقق بخشیدن به پارادایم توسعه پایدار خصوصا در کشورهای در حال توسعه دانستند. آن‌ها با برجسته ساختن اصل "مشارکت‌های مردمی" به عنوان راهبردی کلیدی و استناد به نتایج دو سال پژوهش خود بر فعالیت‌های اکوتوریسم در اتیوپی که نتایج آن حاکی از تشدید تخریب منابع طبیعی به سبب غفلت از جوامع بومی و مشارکت همه ذی‌نفعان بود، نتیجه گرفتند در تمام مناطقی

که به دنبال پیاده سازی پروژه‌های اکوتوریسم هستند خصوصا در مناطق کم برخورد و کمتر توسعه یافته، عدم توجه به اصل راهبردی "توانمندسازی و مشارکت جوامع بومی"، اکوتوریسم و بقای طولانی مدت اکوسیستم‌ها و جوامع بومی را به خطر می‌اندازد. در پژوهشی دیگر (Ma & Wen, 2019) مشارکت مردم جامعه در فعالیت‌های حفاظتی ناشی از پروژه‌های اکوتوریسم را سازوکاری مهمی برای رفع تضادهای بین حفاظت و توسعه محلی معرفی کردند. در پژوهشی دیگری نیز (Triyuni, et al. 2019) در جست و جوی علت کارآمدی مدیریت گردشگری ساحلی در کشور بالی، اشکال و سطوح مشارکت جامعه محلی در این امر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتیجه حاکی از آن بود که سطح مشارکت افراد در سطحی مطلوب و تعاملی است. به این معنا که بخش قابل توجهی از افراد به نحوی در یکی از ابعاد مدیریت، برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر فعالیت‌های کسب و کار در شرکت‌های مدیریت ساحلی شرکت کرده‌اند و نحوه مدیریت منابع موجود به‌صورت محلی توسط بومیان هدایت و عملیاتی می‌گردد. تفویض قدرت و مسئولیت در این منطقه تا آن جا به معنای حقیقی و آرمان‌های مشارکت نزدیک شده‌است که مدیریت این منطقه در حال حاضر با مدیریت محلی و همکاری دولت و بخش خصوصی انجام می‌شود. این نمونه‌ها در کنار تمام مبانی فکری و تئوریک بیان شده، گواه این مدعاست که ظرفیت بسیاری عظیمی در مفهوم مشارکت‌های مردمی وجود دارد که در اثر آمیخته شدن با دیگر پدیده‌های انسانی-محیط‌زیستی همچون اکوتوریسم به منصفه ظهور خواهد رسید.

نتایج

بر اساس مبانی نظری بحث شده در فوق و برای پاسخ به سوال پژوهشی مطرح شده در این تحقیق، پس از مرور آخرین دستاوردهای علمی-پژوهشی حوزه اکوتوریسم، اکوتوریسم مشارکتی بازمفهوم‌پردازی گردید و برای تبیین راسخ ابعاد، اصول و حوزه‌های مرتبط با آن الگوی مفهومی اکوتوریسم مشارکتی ترسیم شد (شکل ۲).



(شکل ۲) الگوی مفهومی اکوتوریسم مشارکتی

الگوی مفهومی ارائه شده دارای لایه ها یا بخش های مختلف زیر است: (از درون به بیرون).

۱- در درونی ترین لایه، عنوان ایده "اکوتوریسم مشارکتی" به عنوان مرکزی ترین بخش و هسته الگوی مفهومی که تحت تاثیر سایر بخش های آن می باشد، آورده شده است.

۲- لایه دوم به ابعاد کلی مورد بحث جهت دستیابی به مفهوم "اکوتوریسم مشارکتی" می پردازد. این ابعاد شامل "برنامه ریزی"، "مدیریت"، "آموزش و پژوهش" و "مشارکت همه ذی نفعان" است. بنابراین، در مفهوم اکوتوریسم مشارکتی به طور کلی توجه همزمان به بخش های مدیریتی، برنامه ریزی مدون (سناریونویسی و آینده پژوهی برای زمان حال، آینده نزدیک و آینده دور با بازه های زمانی مشخص)، فعالیت های آموزشی و پژوهشی و مشارکت تمام ذی نفعان خصوصا مردم بومی در جوامع مقصد ضروری به نظر می رسد.

۳- در سومین لایه به دو استراتژی بسیار مهم که باید در همه ابعاد اجرایی، برنامه ریزی، آموزشی و پژوهشی لحاظ شوند، اشاره شده است. این استراتژی ها عبارتند از: "بازاریابی و تبلیغات مناسب مجازی و حقیقی جهت جذب گردشگران علاقه مند و تبیین مزایای این نوع گردشگری برای عموم مردم" و همچنین "فراهم ساختن فضای رشد اقتصادی، ایجاد فرصت های تجاری- خدماتی شایسته با تاکید بر تورها، اقامتگاه ها و رستوران های بومی کوچک مقیاس توسط ساکنان محلی".

۴- در لایه چهارم اهداف توسعه پایدار با راهبردهای اکوتوریسم مشارکتی تطبیق داده شده اند و ارائه گردیده اند. این اهداف در اصول هفده گانه توسعه پایدار از قبیل پایان دادن به فقر، تحقق امنیت غذایی، تضمین زندگی توأم با سلامت و رفاه، آموزش با کیفیت فراگیر، تساوی جنسیتی، مدیریت پایدار آب و منابع انرژی، بستر سازی جهت رشد اقتصادی، اشتغال شرافتمندانه، فراهم آوری زیربنای رشد اقتصادی، کاهش نابرابری، تبدیل شهرها و سکونتگاه های انسانی به مکان های همه شمول، امن، مقاوم و پایدار، تصحیح الگوهای تولید، اقدام عاجل برای پیش گیری از تحقق و گسترش اثرات تغییر اقلیم، حفاظت و استفاده پایدار از اقیانوس ها، دریاها، و منابع دریایی، بوم سازگان های زمینی از جمله جنگل ها، تالاب ها و مبارزه با بیابان زایی و توقف و معکوس سازی روند تخریب (یا فرسایش) زمین و همچنین متوقف ساختن کاهش سطوح تنوع زیستی، ترویج صلح و عدالت جهانی و نهایتا تقویت ابزارهای اجرا و احیای همکاری و مشارکت جهانی برای (تحقق) توسعه پایدار (جواهریان و همکاران، ۱۳۹۵) تجلی یافته اند که همگی در این لایه بر اساس ظرفیت های نهفته در اکوتوریسم مشارکتی بیان شده اند.

۵- در خارجی ترین لایه مهم ترین ابزارهای عملیاتی و ارزیابی در مدیریت اکوتوریسم مشارکتی، همچون "پایش و نظارت مداوم"،

"برنامه ریزی مدون جهت شکار و صید براساس توان سنجی منطقه"، "احیای اکولوژیک و بازسازی بوم شناختی"، "توجه همزمان به ظرفیت بوم شناختی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی منطقه" و "تثبیت و توسعه مناطق تحت حفاظت" بیان شده اند. این ابزارها در پیشبرد همه اهداف مشارکتی، مدیریتی و برنامه ریزی و آموزشی و پژوهشی اکوتوریسم اهمیت ویژه ای دارند و همچنین پیش شرط تحقق توسعه پایدار می باشند. در مجموع، اکوتوریسم را می توان شمشیری دو لبه دانست. از یک سو، تاثیرات مثبت آن از جمله کاهش فقر، بهبود وضعیت معیشت و گسترش پارک های ملی و مناطق تحت حفاظت و تامین اعتبار برای هزینه های جاری این مناطق، در مطالعات مختلف بیان شده است (Scheyvens, 1999, Turpie, et al. 2006, Bowler, et al. 2012, Hein, 2011, Mopelwa & Blignaut, 2006)، در حالی که در صورت عدم مدیریت اصولی، برنامه ریزی، آموزش، پژوهش و مشارکت هدفمند و سازنده، اثرات زیان باری از جمله تخریب فرهنگی به دنبال خواهد داشت (Bowler, et al. 2006, Turpie, et al. 2012). باید توجه داشت که در صورت ضعف در هر یک ابعاد مهم مدیریتی و برنامه ریزی، مناطق توریستی پس از هجوم جمعیت های زیاد و تفرج خارج از توان تخریب می شوند و اساسا ماهیت اکوتوریسم در آن مناطق به گردشگری معمولی تبدیل می شود و مدیران و برنامه ریزان را در رسیدن به اغلب اهداف ترسیمی ناکام می گذارد (Balodi, et al. 2014, Sangpikul, 2017, Hein, 2011). بلامی معتقد است اکوتوریسم بر سه رکن اساسی "طبیعت محوری"، "آموزش مداری" و "توسعه پایدار" استوار است (تولایی، ۱۳۸۶). طبعاً ایده "اکوتوریسم مشارکتی" علاوه بر پایداری به این سه رکن بر رکن چهارمی به عنوان "مشارکت مردمی" تاکید دارد. علت تاکید بر اصل مشارکت، اهمیت آن در بعد عملیاتی است. مشارکت های مردمی موجب ایجاد حس همدلی، توزیع قدرت و ایجاد احساس مسئولیت می شود. این امر خود ضمن صرفه جویی اقتصادی موجب انباشت سرمایه های اجتماعی و فرهنگی می شود. با توجه به رکن طبیعت محوری اکوتوریسم مشارکتی، این نوع از گردشگری بیشتر در مناطق بکر طبیعی و تحت حفاظت انجام می شود. بنابراین می توان به آن به چشم فرصتی برای حفاظت از تنوع زیستی چه در اکوسیستم های خشکی و چه در اکوسیستم های دریایی و ساحلی نگریست. فرصتی که ضمن آشنا ساختن مردم با ارزش ها و کارکردهای طبیعت و خدمات اکوسیستمی می تواند آن ها را به انجام فعالیت های داوطلبانه برای حفاظت محیط زیست ترغیب کند. با توجه به رکن آموزشی اکوتوریسم مشارکتی، ارتقاء دانش و بینش محیط زیستی که موجب کنش فعال اکوتوریست ها شود از مهم ترین اهدافی است

قبیل حفظ ارزش‌های منحصر به فرد مناطق، حفاظت از گونه‌ها و زیستگاه‌های شاخص و حساس و در عین حال حفظ و ارتقاء سطح رضایت‌مندی اکوتوریست‌ها و رقم زدن تجربه گردشگری مناسب در کنار پابندی به حقوق جوامع بومی و سهمی کردن آن‌ها در عواید حاصل از اکوتوریسم مشارکتی حمایت نماید. در پایان به مسئولین ذی‌صلاح، سیاست‌گذاران و مجامع علمی توصیه می‌گردد با برگزاری همایش‌ها، سمینارها، سمپوزیوم‌ها، نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌هایی با موضوعات مرتبط با اکوتوریسم با تاکید بر کاربست بیشتر مفهوم مشارکتی در هر دو عرصه نظری و عملی انگیزه بستر مناسب را جهت نظروزرزی نخبگان دانشگاهی، کارآفرینان، سرمایه‌گزاران و مردم محلی در این حوزه فراهم سازند. همچنین مدیران حوزه محیط‌زیست خصوصا در مناطق تحت حفاظت و جوامع روستایی به وسیله تامین مالی، نیروی متخصص انسانی و امکانات و با کمک و پشتیبانی علمی قطب‌های علمی دانشگاهی و پژوهشگاه‌های گردشگری در عمل با تقویت گروه‌ها، هسته‌ها و تعاونی‌های بومی و کمک به توانمندسازی بومیان، به تمام سهام‌داران فرصت شکوفایی استعدادهایشان را در جهت تسهیل فرآیند توسعه پایدار بومی بدهند.

که باید توسط مدیران، برنامه‌ریزان، راهنمایان و سایر دست‌اندرکاران اجرایی اکوتوریسم مشارکتی پیگیری و هدف گذاری شود. با توجه به رکن توسعه پایدار در اکوتوریسم مشارکتی، اکوتوریسم به عنوان صنعتی سبز، دوستدار محیط‌زیست و کم کربن باید با کمترین ردپای اکولوژیکی شرایط تجربه طبیعت و تفرج در دامن طبیعت را برای مردم فراهم آورد. بر اساس این اصل در برنامه‌ریزی اکوتوریسم مشارکتی رویکردی عرضه‌گرا پیگیری می‌شود. رکن چهارم که وجه تمایز بحث این جستار با سایر پژوهش‌های حوزه اکوتوریسم است، توجه جدی به موضوع مشارکت‌های مردمی است، به گونه‌ای که تمام ذی‌نفعان با حقی برابر از منابع و منافع بهره‌مند گردند و فرصت توسعه فردی، اجتماعی و اقتصادی بیابند. در این راستا باید تسهیل‌گرانی به کمک مردم بیابند و آنان را با فرآیند مشارکت آشنا سازند و نسبت به اهمیت و کارکردهای آن آگاه کنند. با توجه به تمام این ملاحظات و نکاتی که در لایه های مختلف الگوی مفهومی تبیین و تشریح گردیده است، می‌توان نتیجه گرفت که در نظر گرفتن ارتباطات اجزا و فاکتورهای بیان شده می‌تواند مدیران سایت های اکوتوریسم، مدیران و برنامه‌ریزان پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت را در دستیابی به اهداف چند گانه خود از

منابع

- ایرجی، ف.، همای، م. ر. ۱۳۹۴. رتبه بندی مناطق حفاظت شده از لحاظ قابلیت اکوتوریسم با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی. دوفصلنامه پژوهشی پژوهش‌های محیط‌زیست، ۶(۱۱)، ۶۶-۱۳.
- بخشی، م. ر.، پیرداده بیرانوند، ک.، فلکی، م. ۱۳۹۶. بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با رفتارهای محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه بیرجند. مدیریت سرمایه اجتماعی، ۴(۳)، ۴۵۱-۴۷۳.
- بهاری میمنی، ا. ع.، دریاباری، ج. ا.، بخشنده نصرت، ع.، نجفی، ع. ۱۳۹۷. نقش گردشگری در توسعه پایدار رامسر. فصلنامه علمی پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰(۲)، ۱۴۷-۱۵۷.
- بیشمی، ب.، اکبری، ش. ۱۳۹۸. بررسی تأثیر اقتصادی توره‌های طبیعت‌گردی در شهرستان دماوند، نشریه پژوهش گردشگری پژوهشکده گردشگری پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری تهران.
- پالمر، ج. ا. ۱۳۹۳. آموزش محیط‌زیست در قرن بیست و یکم. انتشارات سمت. خورشیددوست، محمدعلی.
- تولایی، س. ۱۳۸۶. مروری بر صنعت گردشگری، دانشگاه تربیت معلم.
- جمعه پور، م. ۱۳۸۱. عوامل اصلی در فرآیند توسعه پایدار: مردم، منابع، فضاها و نقش مشارکت مردمی در آن. فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۰(۲۲)، ۱۰۳-۱۳۰.
- جهانی، ع.، مخدوم، م.، جهانگیر، ف.، اعتماد، و. ۱۳۹۰. تعیین کیفیت منظر و نقاط چشم‌انداز به منظور کاربری اکوتوریسم (مطالعه موردی: بخش پاتم جنگل خیرود). دوفصلنامه پژوهشی پژوهش‌های محیط‌زیست، ۲(۳)، ۱۳-۲۰.
- جواهریان، ز.، فاتح‌وحدتی، ا.، رحمتی، ع.، زمانی، ل. (سازمان حفاظت محیط‌زیست، دفتر توسعه پایدار و اقتصاد محیط‌زیست) ۱۳۹۵. اهداف توسعه‌پایدار. سازمان حفاظت محیط‌زیست(انتشارات حک)، ۱۱۴.
- حمیدی‌زاده، ع.، ظفری، ه.، بابایی گواری، س. ۱۳۹۸. سرمایه اجتماعی از منظر قرآن؛ مؤلفه‌ها، عوامل، راهبردها. مدیریت سرمایه اجتماعی، ۶(۲)، ۱۴۹-۱۶۸.
- ذوالفقاری، ح. ۱۳۹۱. مبانی محیط‌زیست. انتشارات دانشگاه رازی.
- رضازاده، ع.، ض.، نجفی اسدالهی، ف. ۱۳۹۰. حوزه‌ها و مفاهیم گردشگری و گردشگری، انتشارات فرهیختگان دانشگاه.
- رضوانی، م. ر.، ترابی، ذ. ا.، خاوریان گرمسیر، ا. ر.، زارع اشکذری، م. ۱۳۹۸. راهکارهای توسعه اکوتوریسم منطقه‌ای با استفاده از چهارچوب SOAR (مطالعه موردی: استان یزد)، نشریه پژوهش گردشگری پژوهشکده گردشگری پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری تهران.

- رضوانی، م.ر، بدری، ع.، ترابی، ذ.ا. ۱۳۹۷. تبیین الگوی طبیعت‌گردی و کاهش فقر در روستاهای منتخب شرق استان سمنان: مطالعه‌ای کیفی. گردشگری و توسعه، ۷(۴)، ۲۰۵-۲۲۵.
- زاهدی، ش.ا. ۱۳۸۲. چالش‌های توسعه پایدار از منظر اکوتوریسم. نشریه مدرس. ۳۰(۷)، ۸۹-۱۰۴.
- زاهدی، ش.ا. ۱۳۸۲. حسابداری زیست محیطی، پیش نیاز توسعه پایدار. فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، ۱۷(۱)، ۴-۱۱.
- زاهدی، ش.ا. ۱۳۸۵. گردشگری و توسعه پایدار: ضرورت جاری سازی حفاظت محیطی در سیاست های توسعه گردشگری. مطالعات مدیریت گردشگری. ۴(۱۲و۱۱)، ۱-۲۲.
- شفیعا، س. ۱۳۹۸. استفاده از داده های اولیه فرهنگی برای تفسیر: نگاهی به توره های پرنده نگری. هنر و تمدن شرق. ۷(۲۳)، ۱۵-۲۲.
- ضرغام بروجنی، ح. ۱۳۸۹. برنامه ریزی توسعه جهانگردی رویکردی هم پیوند و پایدار، انتشارت مهکامه.
- عربی، ف و حجازی، ی. ۱۳۸۵. نگاه سازمان های غیردولتی در مشارکت فعالیت های زیست محیطی. همایش ملی دوسالانه انجمن متخصصان محیط زیست ایران. دوره ۶.
- عظیمی، ن. ع. ۱۳۸۸. مدیریت گردشگری و توسعه پایدار مطلوب اکولوژیکی. محیط شناسی. ۴(۴)، ۷۳-۸۶.
- فیشر، آ. ۱۳۹۶. از گردشگری انبوه تا بوم گردی، انتشارات جهاددانشگاهی مشهد، سیفی، سیامک، نیکجو، عادل، توانگر، معصومه. ۱۱۸.
- کهیل، م. ۱۳۸۹. محیط زیست و سیاست اجتماعی. انتشارات دانشگاه تهران. حاتمی نژاد، حسین؛ امیریان، سهراب. ۱۹۶.
- مکیان، س. س.، بذرافشان، م. ۱۳۹۶. گردشگری خلاق، سازمان توسعه همکاری اقتصادی.
- ملکی، ک، علی اکبری، ا.، حیدری فر، م. ر.، روان بخش، ط. ۱۳۹۸. گردشگری پایدار، راهکاری برای توسعه مناطق مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)، نشریه پژوهش گردشگری پژوهشکده گردشگری پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری تهران.
- ملکیان، م، همایی، م. ر. ۱۳۹۱. مبانی زیست شناسی حفاظت. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد. ۳۰۴.
- منصوری، ع. ۱۳۷۹. گردشگری و توسعه پایدار. فصلنامه علمی- پژوهشی اطلاعات جغرافیایی « سپهر ». ۹(۳۳)، ۵۳-۵۶.
- وثوقی، ل.، بهرامیان، س. ۱۳۹۶. ارزیابی عوامل موثر بر توسعه تقاضای گردشگری پرنده گری مورد مطالعه: تالاب میانکاله، استان مازندران. ۶(۲۴)، ۱۳۵-۱۴۶.
- Adeleke, B. O., Nzama, T. 2013. Assessment of community participation in ecotourism and conservation at Hhuhuwe-Umfolozi Park, South Africa. Journal of Environment and Earth Science.
- Amalu, T. E., Otop, O. O., Duluora, E. I., Omeje, V. U., Emeana, S. K. 2018. Socio-economic impacts of ecotourism attractions in Enugu state, Nigeria. GeoJournal, 83(6), 1257-1269.
- Balodi, K. N., Naithani, S., Kaur, J., Singh, A., Chauhan, A. S. 2014. Eco-tourism: A Sustainable Livelihood Option for Mountainous Communities in Uttarkashi, Uttarakhand, India. Journal of Studies in Dynamics and Change (JSDC), ISSN: 2348-7038, 1(8), 320-327.
- Bateman, P. W., Fleming, P. A. 2017. Are negative effects of tourist activities on wildlife over-reported? A review of assessment methods and empirical results. Biological Conservation, 211, 10-19.
- Blamey, R. K. 1997. Ecotourism: The search for an operational definition. Journal of sustainable tourism, 5(2), 109-130.
- Blangy, S., Mehta, H. 2006. Ecotourism and ecological restoration. Journal for Nature Conservation, 14(3-4), 233-236.
- Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Healey, J. R., Jones, J. P., Knight, T. M., & Pullin, A. S. 2012. Does community forest management provide global environmental benefits and improve local welfare? . Frontiers in Ecology and the Environment, 10(1), 29-36.
- Brandt, J. S., Buckley, R. C. 2018. A global systematic review of empirical evidence of ecotourism impacts on forests in biodiversity hotspots. Current Opinion in Environmental Sustainability, 32, 112-118.
- Brandt, J. S., Radeloff, V., Allendorf, T., Butsic, V., Roopsind, A. 2019. Effects of ecotourism on forest loss in the Himalayan biodiversity hotspot based on counterfactual analyses. Conservation Biology.
- Buckley, R. 2011. Tourism and environment. Annual Review of Environment and Resources, 36, 397-416.
- Buckley, R. 2019. Ecology careers in ecotourism. Frontiers in Ecology and the Environment, 17(1), 57-58.
- Buckley, R. C., Morrison, C., Castley, J. G. 2016. Net effects of ecotourism on threatened species survival. PloS one, 11(2), e0147988.
- Bushell, R, McCool. 2007. Tourism as tool for conservation and support for protected areas: setting the agenda-in: Bushell, R. & Eagles, p.(eds.): Tourism and protected areas: benefits beyond boundaries. CAB International, Oxford/UK, Cambridge/MA/USA, 12-16

- Celik, D. 2018. Determination of the most suitable ecotourism activities with the analytic hierarchy process: a case study of balamba natural park, Turkey. *Applied ecology and environmental research*, 16(4), 4329-4355.
- Chengcai, T., Qianqian, Z., Nana, Q., Yan, S., Shushu, W., & Ling, F. 2017. A review of green development in the tourism industry. *Journal of resources and ecology*, 8(5), 449-460.
- Coria, J., Calfucura, E. Lonn, P., Mizoue, N., Ota, T., Kajisa, T., & Yoshida, S. 2018. Evaluating the contribution of community-based ecotourism (CBET) to household income and livelihood changes: A case study of the chambok CBET program in Cambodia. *Ecological economics*, 151, 62-69. development of indigenous communities: The good, the bad, and the ugly. *Ecological Economics*, 73, 47-55.
- Dangi, T. B., Gribb, W. J. 2018. Sustainable ecotourism management and visitor experiences: managing conflicting perspectives in Rocky Mountain National Park, USA. *Journal of Ecotourism*, 17(3), 338-358.
- Das, M., Chatterjee, B. 2015. Ecotourism: A panacea or a predicament?. *Tourism Management Perspectives*, 14, 3-16.
- de los Angeles Somarriba-Chang, M., Gunnarsdotter, Y. 2012. Local community participation in ecotourism and conservation issues in two nature reserves in Nicaragua. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(8), 1025-1043.
- Dingle, p. 1995. *Practical green business*. Insight, March, London: EBT.
- Donohoe, H. M., Needham, R. D. 2006. Ecotourism: The evolving contemporary definition. *Journal of Ecotourism*, 5(3), 192-210.
- Epler Wood, M. 2002. *Ecotourism: principles, practices and policies for sustainability*. UnEP, Paris. ISBN 90-807-2064-3.
- Fennell, D. A. 2001. A content analysis of ecotourism definitions. *Current issues in tourism*, 4(5), 403-421.
- Ferraro, P. J., Hanauer, M. M. 2014. Quantifying causal mechanisms to determine how protected areas affect poverty through changes in ecosystem services and infrastructure. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(11), 4332-4337.
- Fletcher, R. 2019. Ecotourism after nature: Anthropocene tourism as a new capitalist "fix". *Journal of Sustainable Tourism*, 27(4), 522-535.
- Grêt-Regamey, A., Brunner, S. H., Kienast, F. 2012. Mountain ecosystem services: who cares? *Mountain Research and Development*, 32(S1).
- Haque, M., Reza, M., Alam, M., Ahmed, Z. U., Islam, M. 2016. Discovery of a potential site for community-based sustainable ecotourism in the Sundarbans Reserve forests, Bangladesh. *Wasiul, Discovery of a Potential Site for Community-Based Sustainable Ecotourism in the Sundarbans Reserve Forests, Bangladesh*, 553-566.
- Hardy, A., Beeton, R. J., Pearson, L. 2002. Sustainable tourism: An overview of the concept and its position in relation to conceptualisations of tourism. *Journal of sustainable tourism*, 10(6), 475-496.
- Hein, L. 2011. Economic benefits generated by protected areas: the case of the Hoge Veluwe forest, the Netherlands. *Ecology and Society*, 16(2).
- Heinen, J. T., Shrestha-Acharya, R. 2011. The non-timber forest products sector in Nepal: Emerging policy issues in plant conservation and utilization for sustainable development. *Journal of sustainable forestry*, 30(6), 543-563.
- Howitt, J., Mason, C. W. 2018. Ecotourism and sustainable rural development in Pérez Zeledón, Costa Rica. *Journal of Rural and Community Development*, 13(1).
- Isaacs, J. C. 2000. The limited potential of ecotourism to contribute to wildlife conservation. *Wildlife Society Bulletin*, 28(1), 61-69.
- Jia-nan, C. 2012. Contributions of environmental NGO to environmental education in China. *IERI Procedia*, 2, 901-906.
- Kalra, N. 2020. Community Participation and Waste Management. In *Sustainable Waste Management: Policies and Case Studies* (pp. 115-123). Springer, Singapore.
- Kiss, A. 2004. Is community-based ecotourism a good use of biodiversity conservation funds? *Trends in ecology & evolution*, 19(5), 232-237.
- Klein, M. L., Humphrey, S. R., Percival, H. F. 1995. Effects of ecotourism on distribution of water birds in a wildlife refuge. *Conservation biology*, 9(6), 1454-1465.
- Krippendorff, I. 1997. Towards new tourism policies. In S. Medlik eds, *Managing tourism*, London: Butterworth and Heinemann.

- Krüger, O. 2005. The role of ecotourism in conservation: panacea or Pandora's box .Biodiversity & Conservation, 14(3), 579-600.
- Leksakundilok, A. 2004. Community participation in ecotourism development in Thailand. The University of Sydney.
- Lilywhite, M., Lilywhite, L. 1991. Low impact tourism in S. Medilk (eds). Managing Tourism. London: Butterworth and Heinemann.
- Liu, C., Xiao, W., Li, J., Pechacek, P. 2013. Attitude of tourists visiting nature reserves in China. Tourism Management Perspectives, 5, 1-4.
- Liu, F., Li, T., Soutar, G. N. 2017. Examining ecotourism experiences: Chinese tourists in Australia. In L. Robinson, L. Brenna, M. Reed (Eds.), Proceedings of Australian and New Zealand Marketing Academy Conference (ANZMAC) 2017: Marketing for Impact (pp. 847-850). Melbourne: RMIT University.
- Liu, Z. 2003. Sustainable tourism development: A critique. Journal of sustainable tourism, 11(6), 459-475.
- Long, V, H. 1991. Nature Tourism: environmental stress or environmental salvation?. In A, P, Johnson and G. Cushman (ads). Leisure & Tourism: social and environmentak change, pp. 615-623. Papers from the world leisure recreation association congress. Australia: Sydney.
- Lonn, P.; Mizoue, N.; Ota, T.; Kajisa, T.; Yoshida, S. 2018. Evaluating the Contribution of Community-based Ecotourism (CBET) to Household Income and Livelihood Changes: A Case Study of the Chambok CBET Program in Cambodia. Ecol. Econ. 151, 62-69.
- Ma, B., Cai, Z., Zheng, J., Wen, Y. 2019. Conservation, ecotourism, poverty, and income inequality—A case study of nature reserves in Qinling, China. World Development, 115, 236-244.
- Ma, B., Wen, Y. 2019. Community Participation and Preferences Regarding Conservation and Development Policies in China's Giant Panda Nature Reserves. Sustainability, 11(18), 4852.
- Mahajan, S., Kumar, P., Pinto, J. A., Riccetti, A., Schaaf, K., Camprodon, G., ... & Forino, G. 2020. A citizen science approach for enhancing public understanding of air pollution. Sustainable Cities and Society, 52, 101800.
- Mason, S., Newsome, D., Moore, S., Admiraal, R. 2015. Recreational trampling negatively impacts vegetation structure of an Australian biodiversity hotspot. Biodiversity and conservation, 24(11), 2685-2707.
- Masud, M. M., Aldakhil, A. M., Nassani, A. A., Azam, M. N. 2017. Community-based ecotourism management for sustainable development of marine protected areas in Malaysia. Ocean & Coastal Management, 136, 104-112.
- Mill, R. c. 1996. Social Marketing implication for tourism destination, Journal of vacation marketing. (2). 215-210.
- Mopelwa, G., Blignaut, J. N. 2006. The Okavango Delta. The value of tourism: economic. South African Journal of Economic and Management Sciences, 9(1), 113-127.
- Obombo, M., Velarde, V. 2019. Ecotourism in Biosphere Reserves: practices and attitudes towards conservation?. PASOS: Revista de Turismo y Patrimonio Cultural, 17(1), 97-112.
- Pasape, L., Anderson, W., Lindi, G. 2015. Assessment of indicators of sustainable ecotourism in Tanzania. Anatolia, 26(1), 73-84.
- Pforr, C. 2001. Concepts of sustainable development, sustainable tourism, and ecotourism: Definitions, principles, and linkages. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 1(1), 68-71.
- Poon, A. 1989. Competitive strategies for a new tourism. Progress in tourism, hospitality and recreation management.
- Powell, R. B., Ham, S. H. 2008. Can ecotourism interpretation really lead to pro-conservation knowledge, attitudes and behaviour? Evidence from the Galapagos Islands. Journal of sustainable tourism, 16(4), 467-489.
- Putjorn, J., Visuthismajarn, P. 2017. A Model of Ecotourism Management in Marine Parks in Thailand. Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts), 10(5), 601-613.
- Saltz, D., Berger-Tal, O., Motro, U., Shkedy, Y., Raanan, N. 2019. Conservation implications of habituation in Nubian ibex in response to ecotourism. Animal Conservation, 22(3), 220-227.
- Sangpikul, A. 2017. Ecotourism impacts on the economy, society and environment of Thailand. Journal of Reviews on Global Economics, 6, 302-312.
- Sarky, S., Wright, J., Edwards, M. 2017. Evaluating consistency of stakeholder input into participatory GIS-based multiple criteria evaluation: a case study of ecotourism development in Kurdistan. Journal of Environmental Planning and Management, 60(9), 1529-1553.

- Scheyvens, R. 1999. Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism management*, 20(2), 245-249.
- Serenari, C., Peterson, M. N., Wallace, T., Stowhas, P. 2017. Private protected areas, ecotourism development and impacts on local people's well-being: a review from case studies in Southern Chile. *Journal of sustainable tourism*, 25(12), 1792-1810.
- Shi, F., Weaver, D., Zhao, Y., Huang, M. F., Tang, C., & Liu, Y. (2019). Toward an ecological civilization: Mass comprehensive ecotourism indications among domestic visitors to a Chinese wetland protected area. *Tourism Management*, 70, 59-68.
- Sinclair-Maragh, G. M. 2019. Ecotourism in Protected Areas: A Sustainable Development Framework. In *Environmental Impacts of Tourism in Developing Nations* (pp. 22-41). IGI Global.
- Steele, P. 1995. Ecotourism: an economic analysis. *Journal of sustainable tourism*, 3(1), 29-44.
- Stronza, A. L., Hunt, C. A., Fitzgerald, L. A. 2019. Ecotourism for Conservation?. *Annual Review of Environment and Resources*, 44, 229-253.
- Swan, C., Morgan, D. 2019. Corporate Sustainability and Responsibility in Ecotourism: Entrepreneurial Motivation Enacted Through Sustainability Objectives. In *Corporate Sustainability and Responsibility in Tourism* (pp. 209-227). Springer, Cham.
- Tang, S. 2019. Capacity Building of Community-based Ecotourism in Developing Nations: A Case of Mei Zhou, China. In *1st International Conference on Business, Economics, Management Science (BEMS 2019)*. Atlantis Press.
- Triyuni, N. N., Astawa, I. K., Utama, I. K., Suardani, A. A. P. 2019. Community Participation in Sustainable Coastal Tourism Management (Case Study of Kuta, Kedonganan, and Jimbaran, Badung). In *International Conference On Applied Science and Technology 2019-Social Sciences Track (ICASTSS 2019)*. Atlantis Press.
- Turpie, J.; Branes, J.; Arntzen, J.; Nherera, B.; Lange, G.-M.; Buzwani, B. 2006. Economic Value of the Okavango Delta, Botswana, and Implications for Management. Available online:
- Valentine, P. S. 1992. Review: Nature-based tourism, In B. weiler and C. M. hall (eds). *Special interest tourism*. London: Belhaven press. 105-127.
- Ven, S. 2016. Residents' participation, perceived impacts, and support for community-based ecotourism in Cambodia: A latent profile analysis. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21(8), 836-861.
- Wearing, S., Neil, J. 2009. *Ecotourism: Impacts, potentials and possibilities*. Routledge
- Wen, t., Chen, j. x. 2009. Public Participation in Ecotourism Planning: Enlightenment from the Case Study of Tai O, Hong Kong [J]. *Tourism Tribune*, 7.
- Wheeler, B. 1992. Is progressive tourism appreciate, *Tourism management*. (13). 104-105.
- Wheeller, B. 1993. Sustaining the ego. *Journal of sustainable tourism*, 1(2), 121-129.
- Wight, P. 1993. Ecotourism: ethics or eco-sell? *Journal of travel research*, 31(3), 3-9.
- Wondirad, A., Tolkach, D., King, B. 2020. Stakeholder collaboration as a major factor for sustainable ecotourism development in developing countries. *Tourism Management*, 78, 104024.
- Yilma, Z. A., Reta, M. M., Tefera, B. T. 2016. The Current Status of Ecotourism Potentials and Challenges in Sheko District, South-Western Ethiopia. *J Hotel Bus Manage*, 5(143), 2169-0286.
- Zhong, L., LIU, L. 2017. Institute of Geographical Sciences and Natural Resources Research, Chinese Academy of Sciences; University of Chinese Academy of Sciences; School of Management, China Women's University;; *Ecotourism Development in China: Achievements, Problems and Strategies* [J]. *Journal of Resources and Ecology*, 5.